

Ivo Andrić

Ženske
priče

Beograd
2011
DERETA

Godine 2011. biće obeleženo pedeset godina od uručenja Nobelove nagrade Ivi Andriću. Proslavi tog velikog i vrlo važnog jubileja pridružiće se i *GA Dereta* objavljivanjem četiri knjige Andrićevih pripovedaka u izboru Zadružbine Ive Andrića: *Fratarske priče*, *Priče o gradovima*, *Ženske priče* i *Priče o deci*.

U vreme kada su se pojavljivale, knjige Ive Andrića dočekivane su s velikom dobrodošlicom i kod nas, a i u inostranstvu, i tumačene su kao knjige koje sadrže neku posebnu zavodljivu snagu što je htela da promeni (a u tome je i te kako uspela) način umetničkog mišljenja i shvatanje odnosa u čovekovom svetu; koja je želela da drugačije upotrebi jezik i pomoću njegovog novog struktuiranja iz psihičkog i društvenog života čoveka izmami nove sadržaje, kao i slobodniji način ispitivanja, s većom idejnom, moralnom i društvenom žestinom. Ta obeležja Andrićevih proznih knjiga, a posebno knjiga pripovedaka, donela su mu karakteristike beskompromisnog pisca i istakla ga kao lucidnu gromadu srpske i evropske književnosti dvadesetog veka.

ANIKINA VREMENA

Šezdesetih godina prošloga stoleća prodirala je i u najudaljenije krajeve ove zemlje neodređena ali jaka želja za znanjem i boljim životom koji znanje i prosvećenost donose sobom. Ni Romanija ni Drina nisu mogle sprečiti da ta želja ne prodre i u Dobrun i ne ozari i popa Kostu Porubovića. A pop Kosta, čovek već u godinama, bacio je pogled na svog sina jedinca Vujadina, bledog i bojažljivog dečaka. Odlučio je po svaku cenu da ga dâ na škole. Preko svojih prijatelja, nekih sarajevskih trgovaca, uspeo je da ga pošalje čak u Karlovce, „da uhvati bar godinu-dve bogoslovije“. Toliko je upravo i uhvatio, jer potkraj druge godine umre naglo pop Kosta. Vujadin se vrati kući, i tu ga oženiše i zapopiše na očevoj parohiji. Već prve godine žena mu rodi, istina žensko, ali godine su pred njima, i svi su izgledi da će Porubovići još zadugo popovati u Dobrunu.

Samo, sa pop-Vujadinom nije bilo sve u redu. Ne bi se moglo određeno kazati, i niko nije pravo ni znao, ali svak je osećao da ima neka nelagodnost između novog popa i parohijana. A ta nelagodnost nije mogla da se odbije na mladost i neveštinu popa Vujadina, jer se nije smanjivala nego s vremenom sve više rasla. Pop Vujadin je bio stasit i lep kao svi Porubovići, ali mršav, bled, neobično povučen i ćutljiv, i pored sve mladosti sa nečim starački hladnim i sivim u glasu i očima.

Preda samu austrijsku okupaciju zadesi popa Vujadina nesreća: umrla mu je popadija pri porođaju drugog deteta. Otada još se više otuđi od sveta. Devojčicu dade ženi-noj rodbini u Višegrad, a on je živeo u velikoj zgradi kraj dobrunske crkve, sam, gotovo bez ikakve posluge.

Obavljao je redovno obrede, odazivao se na sahrane, vršio krštenja i venčanja i čitao na zahtev molitve, ali nije razgovarao ni pio sa seljacima u crkvenoj porti, nije se šalio sa snašama, ni prepirao zbog bira s dužnicima. Zato narod, koji i inače zazire od ćutljiva i žalosna čoveka, a naročito hoće zdrava i rečita sveštenika, nije nikako mogao da se privikne na pop-Vujadina. Svaku bi mu drugu manu lakše oprostili. Žene, koje i na selu stvaraju dobar ili rđav glas, govore su za pop-Vujadina da mu kiša iz čela bije, da im se ne mili crkva, i uvek pominjale „pustog pop-Kostu“.

– Tup je i izgubljen – žalili su se seljaci, i sećali se odmah pop-Vujadinova oca, pokojnog pop-Koste, čoveka gojazna, vesela, a pametna i rečita, koji je živeo lepo i s narodom i s Turcima, i s malim i velikim, čija je sahrana bila opšta žalost. Stariji ljudi su pamtili i Vujadinova deda, pop-Jakšu, zvanog Đakon. I to je bio sasvim drukčiji čovek. U mladosti je bio hajduk, i nije to krio. Kad bi ga zapitali: „Zašto tebe, oče popo, zovu Đakon?“ – on bi odgovarao slobodno i nasmejano:

– E, sinko, kad sam bio đakon, ja sam se odmetnuo u hajduke, i kako svaki hajduk mora da ima nadimak, mene su prozvali hajduk Đakon. I to mi ime ostalo. Ali poslije naišle godine i udarile na me časti, kao na šarova kolje, pa im nezgodno bilo da me zovu hajdukom; i tako meni otpade ono „hajduk“, kao žabi rep, a ostadoh Đakon.

To je bio starac sa bujnom kosom i velikom bradom koja je rasla u strane, i do pred smrt nije pobeležila nego ostala ri-

đa i nepokorna. Plahovit, nasilan i oštar, on je imao i među pastvom i među Turcima iskrenih prijatelja i velikih neprijatelja. Voleo je piće i nije mu bilo mrsko žensko sve do pod starost. Ali pored svega toga, bio je mnogo voljen i uvažen.

U svojim dugačkim razgovorima uz viku i rakiju, seljaci nisu nikako mogli da razbistre i dokuče zašto im je pop takav i zašto nije nalik ni na oca ni na deda. A pop Vujađin je sve više greznuo i propadao u samoći i udovačkom životu. Progruša mu se brada i posede kosa na slepoočnicama, upadoše mu obrazi i posiveše nekako, da mu se zelene velike oči i pepeljaste obrve nisu izdvajale iz lica. Visok, prav i ukočen, govorio je samo kad je bilo neophodno potrebno, dubokim glasom bez boje i živosti.

Prvi bar donekle školovan pop u toj porodici koja već stotinu godina opslužuje dobrunsku crkvu, pop Vujađin je i sam dobro uviđao koliko je nezgodna njegova narav, kao i njegovo držanje; on je znao šta narod traži i kakvog popa želi. Znao je da je to upravo protivno od onoga što on može i što jeste. To saznanje ga je uvek mučilo, ali ono ga je samo još više kočilo i ledilo, čim bi došao u dodir sa svetom. Malo-pomalo, ono je prelazilo u duboku, nesavladljivu odvratnost prema svemu tome svetu.

Čamotinja i mnoga teška odricanja udovačkog života naglo su produbljivala i širila jaz između njega i parohijana. I dotad je patio što ne može da se približi, zagreje i pomeša sa svetom. Sad je bivalo sve gore, jer je sada bilo stvari koje je morao svesno da krije pred svetom, a to je povećavalo njegovu povučenost. I dosad su svaki pogled i svaka reč izmenjeni s ljudima bili za njega muka i teret i bolno udvajanje. Sada je to postajalo i opasnost. A strah da se ne oda činio ga je još više nesigurnim, podozrivim.

Tako je njegova odvratnost prema ljudima rasla, taložila se u njemu i, kao skrivena gorčina, trovala ga nerazumljivom i nesvesnom, ali stvarnom mržnjom čiji se krug sve više širio. To je bio tajni život popa Vujadina. Mrzeo je sama sebe i svoje muke, muke samačkog života udovca popa. Jer, bilo je dana kad je, onako ozbiljan i prosed, po čitav sat stajao sakriven u senci pored prozora i vrebao da vidi seoske žene kako prolaze na reku da ispiraju rublje. A kad bi ih dočekaio i video kako zamiču za vrbak, okrećao bi se s gnušanjem u neprovetrenu polupraznu sobu i nazivao ih glasno najpogrdnijim rečima. Nerazumljiva mržnja bi u njemu tada porasla do grla, nestajalo bi mu reči i daha. Pljuvao je oko sebe glasno, ne nalazeći drugog oduška ni izraza. Ali kad bi došao sebi, i uhvatio sam sebe u poslednjem besnom pokretu, i razabrao u tišini ustajala vazduha svoje poslednje psovke, on bi se ledio od straha i, sa jezom uz kičmu i lobanju, prošla bi ga svega misao; evo, on sebe gleda kako ludi i gubi se.

Takvi nastupi kidali su i udvajali njegovu ličnost u tolikoj meri da mu je sve teže bivalo da živi i radi kao čovek i sveštenik. Jer, pola sata docnije, on je morao da razgovara sa seljacima, i bled, ukočena pogleda i mukla glasa, da odgovara na njihova bezbrojna pitanja, i uriče dane za krštenja, molitve i sveštavanja. A razlika između ta dva čoveka, onoga malopredašnjeg iz sobe i ovoga oca Vujadina sa seljacima u porti, bila je tolika da se on savijao pod njom, grčio od unutarnje muke, griskao brkove, prolazio rukom kroz kosu, i samo se još toliko savlađivao da ne padne pred seljacima na kolena i ne jaukne:

– Ludim!

Ali dok bi tako razgovarao s njima, u sebi je pomišljao: evo, sad me upoređuju sa pokojnim ocem i sa svima mojim. I počinjao je da mrzi toga oca i sve svoje.

Tako je sve što se dešavalo popu Vujadinu samo uvećavalo tu njegovu skrivenu gorčinu i mržnju. I ta mržnja je rasla u njemu podjednako sa svakim danom provedenim u samoći, i svakim dodirrom sa ljudima. Konačno, ona postade istovetna sa njegovim rođenim telom, sa svim njegovim pokretima, željama i mislima. Ta mržnja preraste i zaseni sve u njemu i oko njega, postade njegov pravi život, stvarnija od svega drugog, jedina prava stvarnost u kojoj se kretao. Stidljiv kao svi ljudi iz starih dobrih porodica, častan i prav čovek, on je krio svoje istinsko stanje koliko je god mogao više. Razapinjan stalno između dve stvarnosti, činio je natčovčne napore da ne izgubi iz vida onu koju vide zdravi ljudi, da radi po njenim zahtevima a ne po zahtevima svoje unutrašnjosti. Dok se jednoga dana ne desi i to, i pop Vujadin pređe na onu stranu kud ga je već godinama gonilo sve u njemu: u otvoreno i za sve ljude vidljivo ludilo.

To se desilo u petoj godini udovačkog života pop-Vujadinova. Toga jutra on je izišao na jednu njivu u prisoju, ispod samih stena. Zadržao se kod kopača do pred ručak. Na povratku, iznenadi se kad na jednoj ravni, među borovima ispod puta, ugleda strance iz kasabe. Jedan inženjer i dva austrijska oficira sa dve žene. Podalje od njih momci su im čuvali konje. Stranci su sedeli na prostrtim ćebetima: ljudi gologlavi i raskopčani, a žene u lakim haljinama koje su zasenjivale oči belinom. Pop najpre zastade, pa se onda ispe više u stranu i prisloni uz jedan iskripljen i položit bor. Bio se oznojio i srce mu je lupalo. Sakriven, gledao je netremice taj svet ispod sebe, u kosoj i

čudnoj perspektivi. Kao neka slika u snu, taj prizor ga je zbunjivao i dražio. I kao u snu, moglo je svašta da se desi, i neverovatne stvari da se razviju iz ovog prizora. Stranci su jeli i redom pili iz bleštave čaše od metala. I to ga je dražilo. Isprva je strepeo da ga ne otkriju, osećajući još potpuno koliko bi bilo nezgodno i smešno da stranci vide popa kako se položio po krivom boru i zagledao u žene. Ali, malo-pomalo, ostavi ga potpuno i poslednje osećanje obzira i snebivanja. Sati su prolazili. Sam ne zna koliko je tako presedeo, ljušteći nesvesno prstima koru sa bora. Konačno, ona mlađa, po izgledu devojka, diže se i krenu sa dvojicom oficira uzbrdicom u šumu. Prodoše ispod njega, tako da im je gledao u teme. Ona se nevesto poštapala, kukovi su joj se dizali naizmenice, a na licu, belom i isperutanom od vetra i jahanja, izbile crvene pege, kao u zdrava sveta posle jela i pića, na vazduhu u topal dan. Ono dvoje pod borom polegoše pokrivši se krajem ćebeta na kojima su dotle sedeli.

Kao da je time bio završen prizor, pop se trgnu i rastrežnjen pođe kući, zaobilazeći pažljivo par koji je ležao, i strepeći da ga ne primete ono troje što se penju uz breg.

Bilo je davno prošlo podne. Na pitanje momka Radivoja, pop Vujadin promrmlja nešto; nije mogao da sabere misli ni toliko da bi dao neko objašnjenje zašto je ovoliko zadocnio na ručak. Šetajući po praznoj kući, osećao je sebe i zemlju i ovaj dan kao olovo i žeravicu i tvrdo drvo bez soka i slasti. Prsti mu se lepe od smole. Mori ga žeđ. Oči su mu umorne. Težak korak. Konačno zaspao tupim snom posle jela.

Probudio se još mnogo teži. Jedva se priseti, kao nekog bola, susreta sa strancima u šumi. Iziđe i zaputi se prekim putem uz kamenjak, u borovu šumu. Sunce je zašlo. Na

onoj ravni nije bilo više nikoga. Bačena hartija i raskidan staniol leže u travi i belasaju se poslednjim naporom u sumrak. U mekoj zemlji još se razaznavao trag ženske obuće, dubok i kos, i za njegove oči neverovatno malen. Pođe za tragom koji se mešao sa tragovima muških nogu i konjskih kopita. Ali on ga je pratio pogledom, na mahove ga gubio pa opet nalazio. Koračao je zanesen i sve više pognut kao da nešto traži i sabira. Krv mu se slivala u glavu i zajedno sa sustom mračila put i tragove. Tako je stigao na raskršnicu gde je svršavala staza i počinjao put. Tu mora da su uzjahali. Sad je pusto, i već potpun mrak. Na još svetlom nebu ocrtava se posrnuo direk koji danju kazuje put.

Lutao je izlokonom stazom držeći se plotova i sagorelih ivica koje su se osipale pod nogama. Noć je vedra, ali omorina ne popušta. Teško se diše, zagušljivo je kao da nad glavom, u mraku, ima gvozden svod. Prešao je potok koji je žuborio, ali nije davao hlada ni svežine. Našao se u svom šljiviku, pored kuće koja se naslućivala u mraku. Otupeo i premoren, spusti se na zemlju. Čim se malo odmorio, javi se opet sećanje na žene koje je danas video, i uz to sećanje misao: da li sam ja to danas uistini gledao ili sam samo maštao o tome? Ta misao, obična i prosta u prvi mah, poče da ga muči. Skoči uzbuđen. Je li bila stvarnost ili nije? Dakako da je bila. I htjede već da sedne ponovo, ali se zaustavi, pogleda još jednom oko sebe.

Bio je potpun mrak, onaj gluvi i teški seoski mrak u kom se javi još poneki glas u daljini, ali izdvojen i stravičan kao poslednji napor sveta pre nego što utone u noć, neprijateljsku i bez svanuća. I opet se javi, kao bolno kucanje u dve slepoočnice, pitanje: jesu li uistini bile te žene ili je on samo mislio o tome? Prođe ga jeza od ponovnog

pitanja; unezveren, uputi se opet na mesto sa kojeg se malo pre vratio. Posrtao je u tami, ali se konačno dokopa raskrsnice i uhvati za direk. Sagnu se i poče pažljivo da pipa utabanu ilovaču, malko vlažnu na tom mestu od potoka koji se prelivao. Pipao je klečeći, i tražio tragove ženske obuće, i cepteo i goreo od straha i želje da se uveri da li je bilo maštanje ili stvarnost. Ništa nije mogao da razabere i zaključi iz dodira vrelih i uzdrhtalih prstiju.

– Video sam. Bili su živi ljudi i prave žene – govorio je sam sebi poluglasno, ali je ipak i dalje grozničavo tražio prstima tragove i prodirao očima tamu ne bi li sagledao one hartije koje je video u sumrak, ili misli da ih je video. Na kraju, morao je da napusti traženje. Vratio se u šljivik ponovo, kao osuđen, sa potpuno pokolebanom verom u svoja rođena čula. Tu je legao nauznak na travu koja je bila oštra i mlaka. Dugo je ležao tako, raširenih ruku kao razapet, prikovan neizmernom težinom svojih rođenih mišića i kostiju. Iz grozničavog polusna prenuše ga glasovi. Na Tasića gumnu gorela je vatra, i oko nje se kupila čeljad. Promicali su likovi ljudi i žena, pojavljivali su se u svetlom krugu, i opet se gubili u tami, već kako ih je posao vodio. Glasovi su bili čas jači čas slabiji, ali se reči nisu mogle razabrati, jer je između njega i vatre bio potok i put, a sa obe strane puta po jedna njiva.

To su se Tasići spremali da razvijaju žito. Tako se često radilo za velikih vrelina, kad danju nije bilo ni najmanjeg vetrića koji bi odnosio plevu. Čekalo se na noćni vetrić koji je i za najvećih vrućina neminovno nailazio oko devet sati noći, iz proseka u Stenama.

Po strani je gorela vatra. Na samom gumnu devojčice su visoko držale zapaljene lučeve i svetlile radnicima; niz uzdig-

nute ruke visili su im dugi beli rukavi; stajale su nepomične, samo bi pokatkad premestile luč iz jedne ruke u drugu. Seljaci su vitlali lopatama. U crvenom sjaju žito je letelo uvis, zrno se vraćalo kao teška kiša na gumno, dok je pleva plovila polako i, nošena vetrićem, rasipala se i gubila u tami.

Ti glasovi su ga naglo prenuli. Razdraženost koja se ceo dan skupljala u njemu odjednom se sva uskovitla i pope do vrhunca. Drhtao je i mucao glasno:

– To neće da miruje ni noću, nego se i po mraku vrpolti, mitoklasa lućem i maše rukavima i šamijama.

Jutrošnja slika sa strankinjama, koje je posmatrao sakriven iza bora; sumrak i posrtanje za tragovima koji nestaju u mraku; i sad, ova mukla noć sa vatrom kroz koju se, kao kroz rumen prozor što se odjednom otvorio u tami, vide ljudi kako lopataju i žene kako promiču i mašu; sve je to potpuno ona njegova tajna stvarnost, puna muke i gorćine koja se pretvara u mržnju. Nigde traga od one druge, prave, stvarnosti: popa Vujadina koji služi u crkvi, saslušava seljake, ide pazarnim danom u varoš, dok mu se žene i uplašena deca sklanjaju s puta i ljube ga u ruku. Nićega što bi ga osvestilo i sprećilo da ne radi onako kako hoće, i kako ga sve goni da radi.

Sve mrmljajući, on je, kao ćovek koga gone, neverovatno brzo prešao šljivik, pa mračan hodnik u kući, i našao se u sobi kraj prozora koji je gledao na crkvenu portu i Tasića gumno. Udarajući se o pokućstvo kojeg se nije sećao, pop Vujadin napipa lovaćku pušku koja je, uvek puna, visila na zidu. I ne prinoseći kako treba ramenu, opali u pravcu osvetljenog gumna. Bilo je nećega prijatnog u tom trzanju puške koja mu istegnu ruke, kao da će da poleti, pa ga onda udari u grudi i strese. Ćak i taj udarac je

bio prijatan. On opali i drugu cev. Tek tada nastade na gumnu vriska, pa dugo zapomaganje. Povedoše se i popađaše lučevi, razbeže svet, sama ostade vatra što je gorela po strani. Javiše se i muški glasovi. Sve je nadvikivao glas neke starice koja je lelekala kroz nos:

– Jovo, sine, pobiše nas!

Ti meci ispaljeni u noći na Tasića gumno objavili su konačnu i potpunu prevlast one unutarne stvarnosti kojoj se pop Vujadin toliko otimao i koju je dotle mučno skrivao. Po logici te iste stvarnosti, on nađe i u mraku, na polici, veliki fočanski nož, i, stisnuvši ga čvrsto, pobeže u noć.

Pregazio je Rzav, koji je u to doba godine plitak i mlak. Kad je bio na drugoj strani reke, zadihan i iznemogao sede u pesak, među mlade rakite. Tu je, mumlajući jednako, hladio vodom grudi i čelo, kao da ispira ranu.

Sutradan proširila se i u kasabi i po selima vest da je pop Vujadin u ludilu pucao na Tasića čeljad i pobegao u šumu, s onu stranu Rzava. Teško je bilo verovati takvu stvar, a niko nije mogao da je razume i objasni. Naročito varošani, koji su popa Vujadina više cenili nego njegovi parohijani seljaci, nisu mogli sebi da dođu od čuđenja. Seljaci, koji sve primaju mnogo hladnije i prostije, čudili su se i žalili ga na svoj način. Bio je pazarni dan. Seljanke koje su išle u varoš ili iz varoši, zastajale su u susretu i, pošto bi se pozdravile i upitale – kao dva mrava što se njuše – više pogledom nego rečima, odmah bi skretale govor na popa Vujadina, i krstile se moleći „velikog, jedinog i milostivog Boga“ da ubrani njih i svakoga.

U kasabi je tada bilo mnogo žandara i suvišnih frajko-
ra koji su gonili nevesinjske ustanike. Svi su se sada digli da traže i hvataju popa Vujadina. Dolazili su seljaci i ja-

vljali da su ga videli u toj i toj šumi kako pocepan, bos i gologlav, sa nožem u ruci, zvera oko sebe. Ali dok bi patrola stigla na to mesto, od popa nije bilo ni traga. Plašio je čobane noću po planini, i kad bi ustrašeni pobjegli, grejao se kod njihove vatre. Izdala ga je tako jedna vatra koja se nadaleko videla. Kad su žandari stigli, već pred zoru, njega je bio prevario san, i spavao je kraj vatre koja je dogorevala. Branio se tako da su morali da ga vežu.

Sutradan su proveli pop-Vujadina kroz varoš. Sa rukama vezanim na leđima (krajeve od lanca držali su žandari), išao je, gologlav, neprirodno brzim korakom. Glavu je bio jako zabacio, tako da mu je duga proseda kosa padala niz pleća. Donju usnu je držao stegnutu među zubima, a oči napola sklopljene. Na tom licu okrenutom nebu nije bilo ničega ludačkog, nego nešto doboga bolno i mučeničko. Samo kad bi spustio pogled videlo se da su mu oči krvave i pogled mutan i bez razumevanja. Svak živ ga je žalio. Žene su plakale. Vlastima je bilo neprilično. Pokušavali su da ga ne vežu, ali se odmah otimao i bežao. Tako su ga vezana otpremili u Sarajevo. Tu je u velikoj bolnici na Kovačima, u jednoj polumračnoj sobici, živio još deset godina ne znajući za sebe ni za ovaj svet.

Sa nesrećnim pop-Vujadinom ugasila se porodica Porubovića. Na dobrunsku parohiju je došao stranac. I pop-Vujadina zaboraviše pre nego što je izdahnuo u sarajevskoj bolnici. Po selima se pominjao samo još uzgred, u govoru. („To je bilo onog ljeta kad je pop Vujadin prevrnuo...“) U varoši je zla sudbina pop-Vujadinova izazvala više uzbuđenja, i o njoj se govorilo i mislilo još dosta dugo. To je bila nevidovna beda, i tako neočekivana i čudna nesreća, da je svaki u